

Kvinnfolksgöra – om arbetsdelning i bondesamhället

Gränserna mellan manliga och kvinnliga kunskapsområden i bondesamhället var mer flytande än vi ofta föreställer oss idag. Vad kvinnor kunde och fick göra varierade i olika epoker, bygder och samhällsklasser. Orvar Löfgren analyserar här kvinnoarbetets innehåll och betydelse. Han beskriver ett mönster där kvinnors kunskap kommit att undervärderas och idag även undermineras i takt med den teknologiska utvecklingen.

'Det var en gång en gubbe... Han arbetade i skogen, högg ved och svedde hank, medan gumman satt hemma och spann, lagade mat och skötte om huset. På det viset gick den ena dagen efter den andra. Men gubben knotade alltjämt över att han fick släpa och träla hela dagen för att försörja familjen, medan gumman satt hemma och bara kokade välling och åt och hade goda dagar. Gumman påstod kantänka att det fanns fullt upp att göra hemma också, och att gubben skulle ha det klenst både med föda och kläder, om hon inte såg till huset, men gubben ville inte alls höra på det örat. Han fick dra hela lasset ensam, mente han.

En dag då de grälade längre än vanligt, sade gumman: Fritt väl! I morgon gör vi arbetsbyte. Jag går åt skogen och sver hank, och du blir hemma och sköter mina sysslor.'

Så börjar den klassiska historien om gumman och gubben som bytte arbete, en folksaga som bland mycket annat handlar om mansteknik och kvinnoteknik i bondesamhället.¹

Efter ett drygt sekels omskolning till industrisamhällets tekniska värld har vi vants vid att ge ordet teknologi en allt snävare betydelse. Det har blivit ett ord som associerar till en manlig maskinvärld. Hur det har blivit så diskuteras i andra artiklar i detta nummer. Skall man som jag diskutera kvinnoteknik i det förindustriella agrarsamhället får man utgå från en mer tidlös och tvärkulturell definition av teknologi:

det kunskapskapital som säkrar den materiella överlevnaden.

Teknologi i bondesamhället handlar därför om konsten att sätta upp en väv, elda en bakugn till rätt temperatur, stoppa en blödning, hjälpa en kalvande ko eller hantera en slaga.

Bondesamhällets teknologi handlar mindre om mekaniska hjälpmedel än om mödosamt upptränade färdigheter, det handlag som sitter i händerna eller den kunskap som man lyssnat och härmat sig till. För oss som lever i ett samhälle baserat på en oerhört uppdriven arbetsfördelning kan det vara svårt att förstå hur mycket man måste *kunna* för att klara vardagen i detta äldre samhälle och vilken social energi som gick åt att träna upp varje ny generation. Könet var den viktigaste principen efter vilken denna teknologiska kunskap spaltades upp. En inblick i hur omfattande och sammansatt det kvinnliga kunskapskapitalet var kan man få i Yvonne Verdiers skildring av vardagen i en fransk by. Det är en doftrik, sinnlig och närgående dokumentation av kvinnoteknologi i det förindustriella bondesamhället. Hon vill fänga 'ett tydligt kvinnligt kulturområde med egna tekniker, egna traditioner, eget språk, egen gradering av mästerskap, egen topografi och egna rytmer' (Verdier 1981 s 88).

Ännu saknar vi motsvarigheter till en sådan kartläggning av svenska bondkvin-

nors kunskapsvärld, även om det finns gott om stoff för en sådan analys, både i folklivsarkivens uppteckningar och i en del tidigare etnologiska studier.

Gränserna mellan manliga och kvinnliga kunskapsområden var dock mer flytande än de framträder i sagan om gubben och gumman. Den mytologiska konstruktion som ibland uppträder under beteckningen 'det gamla bondesamhället' döljer en betydligt mer komplicerad verklighet. Gränserna mellan manligt och kvinnligt har varierat i olika epoker, bygder och klasser, vilket gör det svårt att göra enkla jämförelser mellan 'nu och då'. Jämförelser med vår egen tid innebär även översättningsproblem: kvinnostyrka kunde i bondesamhället kläs i andra kulturella former än dem vi är vana att se, liksom könskamp kunde utspelas på andra arenor än idag. Därför är det heller inte förvånande att bilderna av kvinnors situation i detta äldre samhälle är både skiftande och motsägelsefulla. Mot eländighetsbeskrivningar av ett massivt kvinnoförtryck – ett patriarkaliskt samhälle, cementerat av lagen och kyrkan – ställs värdighetsbeskrivningar som skildrar starka, stolta och självmedvetna kvinnor.

I det följande gör jag inga anspråk på att beskriva *Arbetsfördelningen* i bondesamhället. Snarare vill jag illustrera variationerna i tid, rum och klass och diskutera några av de processer som skapar, vidmakthåller och förändrar gränsdragningarna mellan manligt och kvinnligt.²

Det synliga och det osynliga kvinnoarbetet

'När vi komma till Åbyn, där Västerbotten börjar, funnos inga män hemma, varför fem unga flickor, av vilka inga var över 17 år, fingo åta sig den otrevliga uppgiften att skjutsa oss till Byske, nästa skjutshåll. Fastän slädföret var besvärligt, på grund av den djupa snön och nattens mörker, förde de oss dit säkert och snabbt. De voro alla klädda i vita skinnpälisar och sågo i hög grad tilldragande ut. Kölden var, i synnerhet om morgonen, mycket stark...

Gästgivaregården var liten och smutsig. När jag följande morgon lämnade den, hade jag en

intressant liten körsven, en liten vacker bondflicka som hette Margarite, en rörande bild av oskuld och enkelhet. Med hälsans fina rodnad, förhöjd av den kyliga morgonen, satte hon sig i kuskbocken.'

Så skriver en brittisk major från en resa i Norrland under 1820-talet (efter Ågren 1975 s 147). Hans reaktion har många paralleller bland andra utländska resenärer i 1800-talets Sverige. Man förvånades över det märkliga könsrollsmönstret på landsbygden. Här mötte man kvinnor ute på vägarna, dalkullor som roddarmadamer, bonddöttrar som 'splitvedsjantor' (stuveriarbetare) i norrländska sågverkshamnar. I jämförelse med många sydeuropeiska miljöer tedde sig kvinnans ställning friare och självständigare.

Det var dock inte alla gånger som den manliga reaktionen inför sådana gränsöverskridanden var lika galant och farbroderligt road. För borgerliga män på resa bland folket kunde dessa kvinnor te sig hotande manhaftiga med sina grova lemmar, sitt fräcka språk och okvinnliga uppträdande.

Även inhemska resenärer kunde få sina föreställningar om vad som var passande eller naturliga kvinnoarbeten omruskade. För en sydsvensk var det överraskande att möta kvinnor som skötte så utpräglade mansarbeten som sådd och slagtröskning i en del norrländska bygder. Medan kvinnor var tabu i havsfisket i vissa kustsamhällen, satt de vid årorna i det fysiskt pressande strömmingsfisket på andra ställen. Det intressanta med en sådan jämförelse är även att vi ibland kan följa hur en omfördelning av arbetet efterhand institutionaliseras och blir självklar: tröskning förvandlas till ett kvinnoarbete som är opassande för karlar.

Men det är främst vissa typer av kvinnoarbeten vi möter i resenärernas förvånade kommentarer. Det är sådana som innebär markanta gränsöverskridanden i betraktarens öga. Svårare är det att få kunskap om det mer vardagliga och rutinbetonade kvinnoarbetet. Den norska etnologen Brit Berggreen (1981) har påpekat att detta arbete gärna blivit lika osynligt för de manliga forskarna och traditionsupptecknarna

som för gubben i sagan. Den vanliga uppspaltningen i mansarbeten och kvinnoysslor avslöjar något av denna blindhet. Medan männen i beskrivningarna av 1800-talets bondeliv tågar ut och faller träd, plöjer åkrar, jagar älg eller reser till marknad så sysslar kvinnorna gärna med någon slags restkategori som i traditionsuppteckningarna ofta klumpas samman under beteckningen 'hushållsgöromål'.

Tämligen entydigt pekar skildringarna från 1800-talets bondevardag på att kvinnans arbetsdag var den längsta och hennes ansvarsområde det mest sammansatta. Först upp om morgonen för att få eld i spisen och mat på bordet, sist i säng efter att röjt upp efter dagens sysslor. Männens upplevelse av att *ha gjort sitt* när de kom hem från fälten eller skogen gjorde att de kände rätten till vila, medan kvinnorna även när de stal sig till en stunds ledigt gärna grep efter stickningen. Så här formulerar en provinsialläkare från Västerbotten sina minnen från 20- och 30-talen:

'Ett stort oskick enligt min uppfattning var, att man skilde så skarpt på karl- och kvinnogöra, naturligtvis fingo kvinnorna dra det tyngsta lasset. Kom man en afton in i en stuga kunde man se husfadern och alla pojkarna sitta där och stirra sysslolösa. Att laga mat var givetvis kvinnofolksgöra men tyvärr även det tunga ladugårdsarbetet och ej sällan ved- och vattenbärning och snöskottning. Läger man där till att på grund av frånvaro av barnbegränsning husmodern ej sällan hade ett barn i vaggan och gick i väntan på nästa, så kan jag gott stå för påståendet, att jag aldrig sett människor slita så som Västerbottens landsbygds husmödrar för 25–30 år sedan (efter Ågren 1975 s 136).

Detta att så mycket av kvinnornas rutinarbete sällan nämns i de historiska källorna leder även till att kvinnoarbetets ekonomiska betydelse underskattas. Det finns en 'dold' kvinnoekonomi som sällan mäts eller vägs och som ofta faller ur totalkalkylen. Ett bra exempel på detta är den oerhört tidskrävande textilproduktionen, som i större eller mindre skala försiggick i alla bondehem.

'En bondfamilj är en fabrik i smått, de minsta men redan talande barnen plocka

ullen, de redan små läsande karda henne, de fullväxta väva då modern därifrån är hindrad. Så kan bonden sälja 100 till 200 alnar vadmal om året' heter det i en småländsk beskrivning från 1800-talet, som passar in på många andra svenska textilbygder (efter Wägner 1939 s 207). Men i de många fall där textilierna inte omsattes i reda pengar utan främst gick till eget bruk eller till döttrarnas hemgift, glömmar man lätt hur stor del av hushållets kvinnotid som även i sådana fall investerades i hanteringen med lin och ylle.

Det dagliga kvinnoarbetet var i hög grad inriktat på *ekonomiserande*, på ett ständigt arbete med att få hushållets knappa resurser att räcka till, att lappa och spara, bättra på och underhålla.

Satte man sig ned och började räkna efter vilka arbetsinsatser som inte bara syns i skattelängder och ekonomisk statistik utan som faktiskt utfördes i bondesamhället skulle mycket av detta dolda eller undanskymda arbetet uppenbaras och framtvunga en rejäl omvärdering av de *nödvändiga* förutsättningarna för ekonomisk överlevnad och framgång bland svenska bönder.

Fasta och flytande gränser

I sitt stora arbete om de nordiska folkens historia från 1555 har Olaus Magnus ett entusiastiskt kapitel 'Om de stora och goda ostarna'. Han skildrar hur kvinnorna samlas till ystegille och konstaterar:

'Men ingen man anses värdig att närvara vid detta kvinnornas arbete, och skulle än någon vackert bedja att få slippa in, är det fåfångt. Ty dessa kraftfulla kvinnor hava sina hemsysslor bestämt skilda från männens, vilka aldrig blanda sig i sådant arbete, som till dömes spånad, vävning, bak och brygd, matlagning, barnens ans och klädsel, sängarnas bäddning, skötsel av lamm, kalvar och andra smärre husdjur. På männen åter vila tyngre arbeten, såsom åkerbruket, tröskningen, hästarnas tämjande (vilket dock ombesörjes även av kvinnor), vapnens vässande, gårdslens uppsättande, tillsyn och vård av plogar och tegar...'³

Olaus Magnus hade säkert rätt i sin karakteristik av 1500-talets kvinnokraft, men

hans påstående om den skarpa gränsdragningen mellan manligt och kvinnligt kan diskuteras. En liknande tvärsäkerhet möter vi även i många senare skildringar. Det blir gärna ett stereotypt mönster med samma enkla pregnans som Folkskolans läsebok: far ror, mor syr. Sådana karakteristiker handlar mer om ideal än praxis, om vad kvinnor *bör* göra snarare än vad de gör.

Glappet mellan ideal och praxis existerar även i den traditionella folktron, som vimlar av föreskrifter om vad som är tabu för män eller kvinnor och vilka övernaturliga sanktioner som drabbar den som ger sig in på det andra könets område. Män måste inte bara hålla sig borta från ystegillen utan ifrån brödbak och fähus, kvinnor får inte sitta på hästryggen och de bringar olycka i jakt och fiske osv. Sådana normativa utsagor säger mer om hur man tänkte än hur man handlade i bondesamhället. De uttrycker i kosmologins form könsens polaritet och är symboliska definitioner av manlighet och kvinnlighet snarare än handfasta regler för vardagens göromål.

Om vi ser till praktiken finner vi en glidande skala från sysslor som inte alls är könsdefinierade till det fåtal arbetsuppgifter som haft en sådan stark könsladdning att man inte ens i krissituationer kunde tänka sig att korsa gränsen mellan manligt och kvinnligt. Hur olika sysslor är implacerade längs denna skala varierar så i tid, rum och olika sociala skikt. Det kan därför vara skäl i att granska några miljöer där dessa gränser varierar eller där de förskjuts över tid.

Den svenska bondevardagen baserades på ett mångsyssleri som ofta krävde ett stort mått av flexibilitet och improvisationsförmåga. Gårdsfolket skingrades och återsamlades i takt med arbetsårets växlingar. Denna rörlighet var speciellt markant i de norrländska skogsbygderna. Under långa perioder var männen från gården, på jakt och fiske, handelsresor, foderämt eller körslor. Med skogsindustrins framväxt mot 1800-talets senare del förstärktes detta mönster. Skogsarbete och flottningshöll männen borta under stora delar av vinter och vår.

Här bereds slaktmat på en hallandsgård 1918.

I sådana miljöer kom kvinnornas arbetsfält att vidgas. De tog över vad som annars setts som typiska mansarbeten och kom under männens bortavaro att överta mycket av gårdens drift. Denna vidgning av ansvarsområdet påverkade även synen på 'traditionella' kvinnoysslor. I en studie av spädbarnsvård i Västerbotten har John Granlund (1967) visat hur kvinnornas arbete på åker och äng försvårade en längre amningsperiod. För att få större rörelsefrihet lät kvinnan föda upp sitt barn på kommjölk med hjälp av ett dihorn som fästes vid vaggan. På så sätt kunde spädbarn stanna hemma på gården och passas av ett äldre syskon eller en undantagskvinna. Efterhand kom denna omläggning av barnuppfostringen att få en kulturell laddning. Medan det förut var opraktiskt att amma barn lika länge som man t ex gjorde i Sydsvrige blev det nu även opassande. En bondkvinna *skulle* inte amma.

En liknande arbetsdelning finner vi i kustbygder där männen låg på fiske eller sjöfart. Kustens lantbruk blev i hög grad

kvinnornas lantbruk. I många miljöer tog fiskarhustrurna även hand om beredningen och försäljningen av fångsten och kom därför att bära huvudansvaret för både ekonomi och budget. Till skillnad från männen lärde de sig ofta den tuffhet, gåpåarmenitet och sociala smidighet som krävdes av försäljaren, antingen de som i skärgården seglade fångsten till sta'n eller som i Skåne halvsprang med fisken i rullebör in till torget eller som i Halland bar den på ryggen i flätade korgar. Städernas borgerskap upplevde dessa kvinnor som manhaftiga, slängda i käften och nästan farligt självständiga.

Men när fisket mekaniserades under 1900-talet och fiskförsäljningen övertogs av organisationer så reducerades kvinnornas ansvarsområde radikalt. Dagens fiskarhustrur har inte mycket kontakt med fisket. Deras hemmafruposition skiljer sig markant från mormödrarnas.

En annan typ av gränsöverskridande finner vi i miljöer där gårdens inkomster i hög grad är uppbyggda kring kvinnliga aktivitets- och kompetensområden. Det mest slående exemplet på detta är de bygder där man producerade textilier för avsalu. Här fick männen rycka in och ta över kvinnosysslor som annars skulle ansetts högst hotande för manligheten. Från Boråstrakten där hemvävningen var den viktigaste inkomstkällan heter det från 1800-talets början:

'Männens hela lycka beror merendels på en i spånad och vävnad snäll (snabb och skicklig) hustru, och vid äktenskapets ingående ses mycket därpå. För denna dyrbara klenod sparar han ingen möda. Alla utesysslor, tom ladugårdsskötseln, uträttas av mannen, och andra könet besväras sig endast med mjölkningen. Av kärlek för det yrke, som ger honom allt, sätter han sig själv vid spinnrocken, den han från ungdomen lärt hantera. Anblicken av ett större hushåll i Marks härad en vinterafton, där kvinnor, gubbar, män och barn om varandra sitta spinnande, är därför egen och överraskande. Männen hinna också så långt i konsten, att de tävla med de snällaste spinnerskor' (efter Utterström 1957, II s 123).

Liknande exempel på män som sköter strumpstickorna eller vävstolen med sam-

ma fermitet som kvinnorna finner vi i andra textilbygder. I sådana miljöer påbörjades också inläringen tidigt under småpojksåren.

För att ge kvinnan tid att väva in pengar åt hushållet kunde alltså mannen ta över fähusarbetet. Gränsdragningen mellan stall och ladugård var annars skarp. Till de kvinnosysslor som hade starkast könsladdning i 1700- och 1800-talens bondesamhälle hörde brödbakningen och kreaturskötsel. Stallet var mannens och fähuset kvinnans arbetsområde och mjölkkningsarbetet hade något av en tabuladdning; det var inte bara opassande för en man att mjölka, det ansågs skamligt. Denna fasta könsrollsgräns drogs upp redan under barndomen. Det var ytterst sällan pojkar ens lärde sig att mjölka och som vuxna stod de handfallna i en situation, då det saknades kvinnlig arbetskraft. Låg kvinnorna på en gård sjuka fick man söka hjälp av en grannkvinna.

Med omläggningen mot en mer intensiv mjölkproduktion började detta mönster långsamt förändras. På herrgårdarna kunde det under 1800-talet förekomma en kogubbe, men det är symptomatiskt att denne manlige hjälpreda i ladugården stod längst ned på godsets rangskala, medan kusen stod högst. Det är först under senare delen av århundradet, när mejeridriften byggs upp, som karlarna ger sig in i fähuset. Det är männen i vitt, mejeriteknikerna som lärts upp i utlandet som bryter det manliga motståndet med att arbeta med mjölken. Det verkliga genombrottet kom dock först med mjölkkningsmaskinerna, som i allt större utsträckning kom att skötas av männen.

Mot Olaus Magnus och andra bilder av en fast arbetsdelning kan vi alltså ställa exemplen med vävande män och seglande kvinnor från 1700- och 1800-talens bondesamhälle. Innebär detta att gränserna var mer rigida under 1500-talet och att de successivt luckrats upp? Nej, exemplen visar snarare vikten av att skilja mellan ideal och praxis och faran av att lägga ett enkelspårigt utvecklingsperspektiv. Gränsdragningen mellan manligt och kvinnligt formas av skiftande sociala och ekonomiska förutsätt-

ningar i olika miljöer. Exempelen visar både kulturens seghet och böjlighet. Somliga gränsdragningar rubbas endast långsamt men arbetsdelningen är aldrig statisk.

Vill man tala om utvecklingslinjer är det snarare så att vi i 1800-talets bondesamhälle kan märka en ökad rigiditet i gränsdragningen, *nota bene* inom vissa områden. Denna tendens kan endast förstås mot bakgrunden av samhällsstrukturens förändring: det blir allt större skillnad på kvinnor och kvinnor ute i byarna.

Kön, klass och ålder

Under 1800-talet växer klassklyftorna på den svenska landsbygden. I många bygd får vi en överklass av välbesuttna bönder, medan det jordlösa proletarietet mångdubblas. Jordbruket marknadsinriktas. Den snabba befolkningsstillväxten gör tillgången på tjänstefolk och lantarbetare god, och de större bondgårdarna förvandlas till agrarkapitalistiska småföretag. I sådana

miljöer börjar arbetet differentieras efter sociala gränser. Bonden och hans hustru drar sig tillbaka från arbetskollektivet och lämnar de tyngre och smutsigare sysslorna till tjänstefolk och dagsverkare. Det blir under husmoderns värdighet att räfsa hö eller mocka i ladugården tillsammans med pigorna. Samtidigt medför de ökade investeringarna i en påkostad och representativ hemmiljö att mer tid måste ägnas åt 'inre hemvård'. Hemmansdöttrar har tid att lära sig spela piano och brodera, en ny kvinnlighet mejslas ut.

I andra sociala miljöer går utvecklingen snarare åt motsatt håll. Inom det växande landsbygdsproletariatet blir mångsyssleriet än mer utpräglat. Män och kvinnor tvingas kombinera tillfällighetsarbeten och extraförtjänster på ett sätt som knappast gör en mer rigid könsfördelning av arbetet möjlig eller önskvärd. Torparkvinnan som går på dagsverken och hennes döttrar som tar pigtjänst är vana vid alla slags arbeten.

Foto från Smögen, Nordiska museet.

I 1800-talets samhälle blir pigorna en snabbt växande yrkeskategori. Vid århundradets mitt låg den genomsnittliga giftermålsåldern för kvinnor vid 28 år, men av kvinnor i åldern 20–44 var endast hälften gifta. Detta innebär att de flesta kvinnor hade en lång period av självständigt yrkesarbete utan man och barn efter konfirmationen. Under dessa år vande de sig vid hårt grovarbete:

'På den tiden jag tjänte som piga i Löfsta (1865–1870) fick fruntimren göra det grövsta arbetet, utom plöjningen förstås. Under skörden fick jag tex gå efter drängen och skära rågen, och den sämsta lien fick jag förstås och efter mej kom husbon i hack och hæl. Att gräva diken och harva och både köra och hugga kokved, och sen resa milorna, det tyckte jag inte gjorde mej nånting, men när jag och den andra pigan hade att släcka tre milor ensamma i 30 graders kyla ibland, det tyckte jag var det värsta av allt.'

En allt större del av kvinnoarbetet i 1800-talets samhälle utfördes alltså av kvinnor som inte var bundna till havandeskap eller småbarn.

Gemensamt för många av de (manliga) skildrarna av 1800-talets arbetsdelning är att de liksom Olaus Magnus ofta ger tvärsäkra definitioner av manligt och kvinnligt. I realiteten gäller deras utsagor om 'det gamla bondesamhället' bara en minoritet av 1800-talets bondkvinnor: den gifta och barnafödande bondhustrun på välbestämda gårdar i utpräglade jordbruksbygder. De står för normaliteten, medan andra kvinnor utgör avvikelserna.

Till detta kommer att många av de myndighetspersoner och folklivsskildrare som beskrivit detta kulturmönster gör det med överhetens mansögon. I 1800-talets borgerliga kultur skärps nämligen polariteten mellan manligt och kvinnligt. Allt fler aktiviteter och egenskaper könsladdas, gränserna blir fastare. Den ordning och reda som nu skall härska i den borgerliga familjen bör rätterligen även gälla allmogen. Den idealtypiska bilden av arbetsdelningen bland allmogen är ideologiskt färgad av de egna önskemålen om tydliga gränser. Den inskräper vikten av att definiera en

normalitet och naturlighet som bas för kvinnligt och manligt. Därför säger en hel del av dessa folklivsskildringar mer om betraktarens världsbild än om bondevardagens realiteter. På samma sätt kan en del klassiska etnologiska framställningar av arbetsdelningen bland svenska bönder ses som förtäckta (oftast omedvetna) inlägg i den samtida könsrollsdebatten. (Se t ex Levander 1946.)

Kunskap och makt

Bilden av arbetsdelningen i 'det gamla bondesamhället' kan alltså nyanseras med hjälp av exempel från 1700- och 1800-talen. Men bakom variationerna i tid, rum, klass och livscykelposition kan vi även urskilja mer allmänna processer, som har att göra med relationerna mellan arbetsdelning, auktoritet och makt.

För det första framträder kvinnoarbetet som mindre betydelsefullt, inte bara i myndigheternas bokföring utan även i allmogemännens ögon. Det finns även en tendens att kvinnorna själva kommer att underordna sig denna verklighetsdefinition. Mycket av det dagliga kvinnoarbetet *märks* inte på samma sätt, det utgör en underström i vardagen.

För det andra är det slående att kvinnans arbetsfält är vida större än mannens. Det är hon som står för de flesta gränsöverskridandena. 'Kvinnorna kan gripa sig an med snart sagt vad som helst', svarade en dalkarl på frågan om arbetsdelningen i hans barndom kring sekelskiftet. Inte nog med att kvinnorna kunde ta över mansarbetena, de förlorade inte sin kvinnlighet på kuppen – endast i borgerliga betraktarens ögon.

För det tredje kan sådana gränsöverskridanden leda till att traditionella mansarbeten *förkvinligas*. Efterhand förlorar de i prestige och definieras av män som opassande för män.

Den omvända processen är mindre vanlig. Främst därför att män var mindre flexibla, mindre benägna att överta kvinnosysslorna. De fall där kvinnliga arbetsuppgifter *förmanligas* gäller det sysslor med

ökad ekonomisk betydelse eller ny prestige. De vitrockade mejeristernas intåg i mjölk-hushållningen utgör ett exempel på hur ett traditionellt kvinnligt kompetensområde vetenskapliggörs och omorganiserar med hjälp av en mansdominerad teknologi.

Det ligger knappast något överraskande i denna tendens, det är ett mönster som vi kan vänta oss i ett mansdominerat samhälle. Samtidigt bör vi akta oss för att teckna en för enkel bild av denna dominans, som ofta framträder tydligare i den officiella ideologin än i vardagskulturen. I det äldre samhället underminerades männens maktutövande av kvinnornas ekonomiska auktoritet och tekniska kompetens. Män var i hög grad beroende inte bara av kvinnors arbete utan även av deras kunskap. I mäns beskrivningar av dessa kvinnor finns ofta en (ibland motvillig) beundran och respekt för allt det som kvinnor – men inte män – kunde klara. Arbetsbyte var inte bara en fråga om läglighet. Mycket av den komplicerade teknologin i självhushållningens samhälle förutsatte en tidig uppträning, det var inte bara att sätta sig ned vid vävstolen eller ta yxan och ge sig ut i skogen.

Till detta kom att den kvinnliga självkänslan delvis hade en annan social bas än idag. Kvinnors identitet bekräftades inte främst i pargemenskapen, i livet *via* mannen, utan även i kvinnokollektivet. Kvinnor arbetade och festade tillsammans. Olaus Magnus ystegillen är bara ett exempel på denna sammanhållning. Sådana sammankomster utgjorde även en bas för en kvinnlig motkultur med andra värden och prestigeskalar än männens.

I kvinnogemenskapen skapades en självkänsla som dels byggde på vetskapen om att man behärskade en unik kvinnokunskap och kompetens och dels insikten att karlgöra inte var märkligare än att kvinnfolk vid behov kunde rycka in och klara av det. Mansarbetet var varken avlägset eller mystifierat, och ett resultat av asymmetrin i arbetsdelningen var att kvinnovärlden var mer främmande för männen än vice versa.

Det är mot denna bakgrund de senaste hundra årens utveckling knappast kan ses

som en entydig kvinnofrigörelse. Den kvinnliga kunskap och kompetens som gav auktoritet och självkänsla har gradvis urholkats och koloniserats av män i takt med att ny teknologi ersatt traditionell kunskap. Det är denna förändringsprocess vi måste analysera för att få en klarare bild av hur villkoren för mansdominans och kvinnostyrka förändrats.

Vi kan inte nöja oss med ett konstaterande om männens eviga övertag, vi måste liksom i alla studier av kulturell och politisk dominans visa hur detta överläge cementeras. Mansväldet kan aldrig tas för givet och för att förstå dess existensvillkor måste vi analysera både hur det kan ifrågasättas och hur det bekräftas eller upprätthålles i vardagen.

En annan väg att närma sig detta problem är att studera den hotade maskuliniteten. Som exempel visar var definitionen av mansrollen snäv i bondesamhället och risken för att tappa ansiktet, göra sig till åtlöje, större för män än kvinnor. Vill vi nå en djupare förståelse av de mekanismer som präglade arbetsdelning och könsidentitet i bondesamhället måste vi även granska vad denna manlighet stod för och varför den – i männens, men även i kvinnornas ögon – kunde te sig så sårbar.

För löjlig tedde sig gubben i slutet på sagan om arbetsbytet. När gumman kom hem från skogen fann hon honom på golvet, 'rökt, bränd och halvkvävd':

'Trösta mej för dej, sade hon. Hur har du skött dej här hemma?

Gubbstackaren kunde inte få fram ett ord. Han bara knydde och kved. Men hur han skött sig, det blev gumman snart varse. Fläsket var borta, drickat utrunnet, brödet förkolnat. Grädden låg i källan och tröjan sönderhackad i grytan. Kon var hängd och gubben själv illa stött och bränd.

Hur det sedan gick, är inte svårt att förstå. Gumman fick i lugn och ro sköta hushållet, och gubben gick snällt åt skogen. Aldrig mer hördes han klaga över sin lott...'

NOTER

1. Sagan finns i många versioner. Den här är hämtad ur *Svenska folksagor* band 3, s 353–358 (Gidlunds, 1981).

2. Min utgångspunkt är en tidigare diskussion av arbetsdelning bland skandinaviska bönder (Löfgren 1975, förkortad svensk stencilversion 1976). Där intet annat anges har jag hämtat de empiriska exemplen från denna översikt. Några av mina antaganden om det norrländska bondesamhället har kritiserats och modifierats i en uppsats av Pia Granath och Eva Strandberg (1981). Även om jag inte är enig i alla deras slutsatser har jag dragit nytta av deras arbete.
3. Trettonde boken, kapitel 48. Jfr även diskussionen i Österberg 1982.

LIT T E R A T U R

- Berggreen Brit, 'Kystens kvinnor' *Norges kulturhistorie*, V:75-92, Oslo.
- Granlund John, 'Dihornshållare' *Västerbotten*, 1967, s 232-254.
- Granath Pia/Strandberg Eva, *Arbetsfördelningen i det norrländska bondesamhället* Stenc. B1-uppsats, Inst för Historia, Umeå universitet, 1981.
- Levander Lars, *Barnuppfostran på den svenska landsbygden i äldre tid*, Stockholm 1946.
- Löfgren Orvar, 'Arbeitsteilung und Geschlechterrollen in Schweden' *Ethnologia Scandinavica*, 1975, s 17-52.
- Löfgren Orvar, *Arbetsfördelning och könsroller i bondesamhället - kontinuitet och förändring. Ett diskussionskompendium*. Stenc, Etnologiska inst, Lunds universitet, 1976.
- Magnus Olaus, *Historia om de nordiska folken* I-IV, Stockholm, andra översatta upplagan, 1976 (1555).
- Utterström Gustaf, *Jordbrukets arbetare*, I-II, Stockholm 1957.
- Verdier Yvonne, *Tvätterskan, sömmerskan, kokerskan. Livet i en fransk by genom tre kvinnoyrken*, Stockholm 1981.
- Wägner Elin, *Tusen år i Småland*. Nyutgåva, Stockholm 1964 (1939).
- Ågren Katarina, 'Kvinnan i självhushållet'. *Västerbotten*, 1975, 3 s 133-138.

Österberg Eva, 'Bonde eller bagerska? Vanliga svenska kvinnors ekonomiska ställning under senmedeltiden'. *Historisk tidskrift*, 1982, 3 s 281-297.

S U M M A R Y

Women's work. On the division of labour in Swedish peasant society.

There exists a common stereotype of a rigid sexual division of labour in traditional peasant society. This paper argues that the definition of male and female work and expertise has varied greatly over time, between different regions and classes in pre-industrial Swedish society. Examples from some peasant settings illustrate how the cultural boundaries between the sexes and definitions of normality have changed over time as a result of social and economic developments. Such cases also illustrate the discrepancy between cultural norms of a preferred sexual division of labour and the actual work carried out by men and women.

There is evidence pointing to a more rigid division of labour which started to evolve during the 19th century as a result of sharpening class differences and the influence of new bourgeois ideals in the Swedish rural society. During this period of rapid economic transformation a number of traditionally female spheres of technological competence have been invaded by men, and the paper argues for an analysis of how these gradual redefinitions of male and female spheres have affected the power balance between the sexes during the last century.

Orvar Löfgren
Etnologiska inst
Finnegatan 8
223 62 Lund
Sweden